

УДК 930.2.(092)«1811/1874»

Теремецька Т. В.,
ст. викладач кафедри міжнародних та регіональних
студій, Національний педагогічний університет
ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ),
tassika@ukr.net

**СТАНОВЛЕННЯ ПОГЛЯДІВ
М. Д. ІВАНИШЕВА У КОНТЕКСТІ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ
СЛОВ'ЯНСЬКОГО ПРАВА ТА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
XIII – ПОЧАТКУ XVII СТОЛІТТЯ**

Досліджено історичну тенеу становлення поглядів М. Д. Іванишева (1811–1874). Поряд з українськими та російськими дослідниками історії – М. Костомаровим, Т. Шевченком, М. Максимовичем, В. Домбровським, В. Антоновичем і М. Грушевським – особливе місце посідає Микола Іванишев професор Київського університету, педагог, археограф, юрист, культурний та громадський діяч один із засновників і керівників Київської археографічної комісії, яка стала невід'ємною складовою українського національного відродження. Постає М. Д. Іванишева є непересічною в становленні та розвитку історичної школи XIX століття, а його науковий доробок не оцінений належним чином і на сьогодні. До кола історико-юридичних інтересів вченого належать історичні пам'ятки XIII – поч. XVII століття, без всебічного аналізу яких неможливо реконструювати у всій повноті й об'єктивності історичний процес, правову систему минулого.

Ключові слова: М. Д. Іванишев, Україна, історія, слов'янознавство, історіографія, палеографія, метод історичної пам'ятки.

Видатний історик, педагог, археограф, юрист, культурний та громадський діяч 40–70-х рр. XIX ст. М. Д. Іванишев посів чільне місце серед вчених, чия наукова спадщина залишила вагомий внесок у формування української історичної науки. Майже тридцять років активної науково-дослідницької та викладацької діяльності Миколи Дмитровича пов'язані з Київським університетом Св. Володимира, де Іванишев займав посади ректора, декана юридичного факультету та професора. Він залишив цінний доробок історичних, археографічних та археологічних студій. Загалом новизна науково-дослідницької діяльності М. Д. Іванишева полягає в розробці порівняльного метода у вивченні історії слов'янських народів, створення Київського архіву давніх актів для збереження історичних документів XIII – поч. XVII ст. та введення їх до широкого наукового обігу через вивчення археографічної комісії, розробка окремих питань української історії засобами написання монографічних досліджень з історії України (XIII – поч. XVII ст.).

У вітчизняній історіографії досить докладно життєвий шлях та діяльність М. Д. Іванишева досліджено у працях: А. В. Романовича–Славатинського «Жизнь и деятельность Н. Д. Иванишева» [13] та В. Андрейцева, В. Короткого «Микола Іванишев» [14]. На жаль, треба зазначити, що інтелектуальний портрет Миколи Дмитровича, як історика та науковця на тлі європейської історії, зокрема історії України XIX століття, розкритий не в повній мірі.

Метою дослідження є окреслення основних віх інтелектуальної біографії історика, археографа, педагога, культурного та громадського діяча Миколи Дмитровича Іванишева в контексті історії України XIII – поч. XVII ст.

Фахову освіту М. Д. Іванишев здобув на юридично-філософському відділенні Петербурзького педагогічного інституту, та в числі найкращих випускників отримав нагоду продовжити навчання за кордоном [1, с. 240–241]. Наступним етапом освіти, а також початком його самостійної дослідницької діяльності є закордонне

відрадження до Берліна у січні 1836 року [2, с. 105–148, 86–101]. Там він вивчав методи видавання історичних документів та методологію історії у провідного науковця німецької юридичної школи Фрідріха–Карла фон Савіньї та прослухав лекції інших світочів європейської науки: Ф. Раумера, Л. Ранке, Е. Ганса, К. Ріхтера. Основними предметами, які захопили молодого вченого та стали об'єктом його досліджень були пам'ятки давньослов'янської історії.

У вересні 1837 року М. Іванишев приїздить до Праги, де його вченим наставником стає інспектор бібліотеки Чеського національного музею та відомий політичний діяч Вацлав Ганка. Вони мали дружні стосунки та намагалися допомагати один одному. Ганка писав дуже схвальні відгуки про Іванишева у листах до російських державних діячів. А також просив міністра освіти С. Уварова про подовження терміну перебування свого учня в Празі. А М. Іванишев не втрачав нагоди написати про особливі заслуги В. Ганки у пошуках рідкісних рукописів та стародруків. Та водночас згадував про скрутне матеріальне становище свого наставника, натякаючи на необхідність фінансової допомоги з боку Російської імперії [3, арк. 1, 7]. У листі до російського державного діяча М. Сперанського Ганка описує власні сподівання, щодо свого співробітника та учня, який вивчає давні законодавства та зможе встановити слов'янську складову в давніх юридичних пам'ятках Росії. Опанувавши чеську мову молодий вчений самостійно проводить роботу в бібліотеках приватних осіб, займається палеографією та дослідженням стародавнього чеського права. А також, з дозволу Петербурга, бере безпосередню участь у проекті В. Ганки з видання давньослов'янських пам'яток російською мовою. Праці Іванишева «Давнє право чехів» та «Про ідею особи в давньому праві богемському та скандинавському» є результатом вивчення слов'янських законодавств [4, арк. 214].

В Чехії Іванишев пробув близько року. В Роудицькому архіві він знаходить десять слов'янських юридичних рукописів [5, с. 392]. Але вже в червні 1838 року М. Іванишев повертається до Берліна, щоб ознайомитися з рукописами місцевої бібліотеки. 20 червня 1838 року історик повідомляє своєму вчителю В. Ганці, що в Кодексі Статуту Литовського знайшов укладення про судоустрій, що набрав чинності 1581 року, а також віднайшов ще один кодекс з актами суду XVII ст., які можуть стати поясненням Статуту Литовського [6, с. 393–394]. В серпні 1838 року Микола Дмитрович досліджує стародруки Вольфенбюттельської бібліотеки.

15 липня 1834 року відбувається урочисте відкриття Імператорського Університету Св. Володимира в місті Києві. На той час був створений лише один філософський факультет з двома відділеннями: фізико-математичним та історико-філологічним.

Наприкінці 1838 року М. Іванишев повертається до Києва, та за ініціативи міністра освіти С. Уварова отримує посаду ад'юнкта кафедри енциклопедії прав та закладів Російської імперії університету Св. Володимира [1, с. 243]. До своїх безпосередніх обов'язків він приступив у січні 1839 року, попередньо засвідчивши свою неприналежність до таємних організацій [7, арк. 29]. Але внаслідок студентських хвилювань

університет Св. Володимира був закритий. Цей період Микола Дмитрович використав для підготовки до іспитів на здобуття ступеню доктора наук. А також під керівництвом М. О. Максимовича, першого ректора Київського університету, працював візитатором навчальних закладів Київського учбового округу.

На той час процес здобуття вченого ступеню був досить складним. М. Д. Іванишев витримав цілу низку випробувань, які мали творчий характер, а також передбачали ґрунтовні знання у галузі правових дисциплін (загальнонародного правознавства, російських державних законів, римського права та латинської мови) [8].

Протягом 1839 року в складі університету Св. Володимира відбулися кадрові зміни, а М. Іванишеву доручили викладати закони державного благоустрою. А вже 30 травня 1840 року він захистив дисертацію з теми «Про плату за вбивство в давньоруському та слов'янському законодавстві порівняно з германською вірою» та здобув ступінь доктора російського законодавства. А в листопаді того ж року Іванишев стає екстраординарним професором кафедри законів державного благоустрою [9, с. 231–244].

У 1840 році він писав В. Ганці: «Отримавши кафедру державної економії Київському університеті, я повинен був мимоволі заглибитися в абсолютно новий для мене предмет, щоб хоч якось бути порядним викладачем. Я був змушений абсолютно припинити свої заняття в царині слов'янських законодавств, і всі мої рукописи і перекази «богемських» законів залишилися недоторканими» [8]. Далі Микола Дмитрович зауважує, що видання «богемських» пам'яток навряд чи викличе зацікавленість в Росії та передбачає, що «перш ніж видати давнину російського права, в яких можна чітко продемонструвати єдність слов'янських законодавств в найдавніші часи, їх внутрішній зв'язок і необхідність вивчати все для пояснення одного з них. Між тим я не втрачаю можливості спіймати, де вийде, литовські і польські стародавні грамоти, яких безліч в нашому краю в приватних колекціях» [8].

Цей лист свідчить про те, що М. Іванишев, один з перших в Російській імперії використав порівняльний метод в дослідженні слов'янського права, оскільки був впевнений, що юридичні норми слов'янських народів мають тісний зв'язок.

На посаді викладача Київського університету Микола Дмитрович розробив лекції із «Поліцейського права», «Загальнонародного правознавства», «Законів державного благоустрою» [10]. Варто зазначити, що ці курси (на прикладі Загальнонародного правознавства), завдяки високій інформативності та насиченості фактичним матеріалом, були доступні для сприйняття та розуміння. Основний зміст курсу полягав у вивченні російського державного устрою в процесі його історичного розвитку: «Щодо історії, то наука законів державного благоустрою ще мало опрацьована, тому я викладаю свої власні історичні дослідження», – писав М. Д. Іванишев у пояснювальній записці до цього курсу [11, арк. 10–11]. Характерною рисою його лекційних курсів було домінування історичної частини над юридичною та економічною у теоретичному викладі матеріалу. Джерелом для пошуку необхідної інформації були закони та свідчення з документів, які були видані

урядом. Недоліками його методики викладання, провідні дослідники вважають, відсутність порівнянь із західними законодавствами та дещо одноманітна манера проведення лекційних занять. Він був доброзичливим та водночас вимогливим до студентів, яких заохочував до наукової праці.

3 грудня 1849 – по червень 1861 року Микола Дмитрович обіймав посаду декана юридичного факультету Київського університету. Він впорядковував навчальні програми, здійснював забезпечення факультету необхідними посібниками, заохочував до наукової праці студентів, також особливу увагу приділяв науковому зростанню викладацького складу. Як і інші декани він діяв згідно секретної інструкції, тобто пильно наглядав за колегами. Професор Іванишев був членом редакційної колегії (у складі чотирьох деканів) періодичного журналу «Университетские известия», а також розробив власний план удосконалення цього видання.

М. Д. Іванишев став ініціатором утворення спеціальної установи для збереження давніх документів, що мають особливу історичну цінність і охороняють приватні та державні інтереси. 2 квітня 1852 року, завдяки неймовірним організаторським зусиллям Миколи Іванишева, відбулося відкриття Київського архіву давніх актів. Зокрема, він склав детальну інструкцію для опису древніх церков, замків, курганів, та давніх будівель XIII – поч. XVII століття. Значну увагу він звертав на зовнішній вигляд, оздоблення, малюнки та креслення старих споруд.

Протягом двадцяти років (1843–1863 рр.) М. Іванишев був членом Археографічної комісії для розгляду давніх актів та мав офіційний дозвіл за імператорським наказом на користування давніми рукописами та книгами з монастирських та церковних сховищ Києва. Зміст його діяльності в комісії був доволі різноманітним. Він брав участь у розкопках курганів Васильківського (весна 1846 р.) та Звенигородського повітів. Географія дослідницьких експедицій професора Іванишева була досить широкою та охоплювала різні куточки південно-західного краю (архівосховища Києва та Волині, архіви міста Вільно, Царства Польського та приватні архівні зібрання). Завдяки неймовірним зусиллям Миколі Дмитровичу вдалося розшукати близько двох сотень актів з архіву графа Потоцького (м. Тульчин Брацлавського полку, нині Вінницька обл.). Також він підіймав питання про юридичні пам'ятки Великого князівства Литовського, дослідження яких сприяло поповненню історії давнього руського права. Саме ці історичні матеріали були базовою основою всіх видань комісії. Археографічні пошуки були досить складною справою. Не рідко для отримання копій або оригіналів документів було необхідне адміністративне втручання, оскільки власники фамільних книгосховищ неохоче пускали до своїх будинків вчених та дослідників. Київський генерал – губернатор Д. Б. Бібіков, який відіграв значну роль у створенні археографічної комісії та вслякко сприяв організації пошукової роботи.

На ниві української історіографії дослідник підтримував погляди російських істориків на розвиток історичної науки, а також захоплювався західними славістичними віяннями. Його поміркованість проявлялася в тому, що він не став прихильником радикальних ідей,

а обрав шлях наукового пошуку та заповнення «білих плям» історії України XIII – поч. XVII століття [12, с. 197].

У червні 1861 року Миколу Дмитровича було звільнено з посади декана юридичного факультету Київського університету за його проханням, в якому він пояснює своє рішення бажанням присвятити себе праці в Київській археографічній комісії й необхідністю частих відряджень для огляду архівів.

В період з 1862 по 1865 рік Іванишев був офіційно обраним ректором Київського Університету Св. Володимира. До речі, на цю посаду претендували 21 ординарний професор. В цей період був введений новий університетський статут від 18 червня 1863 року, саме його впровадження стало пріоритетним завданням ректорської діяльності Іванишева. Разом з комітетом професорів університету Микола Дмитрович розробив цілий ряд правил, відповідно до статуту, щодо організації процесу навчання та врегулювання економічних питань. Буремні події польського повстання 1863–1864 рр. не могли не позначитися на діяльності Іванишева ректора. Йому довелося витримати тиск з боку депутації польських студентів, які вимагали відновлення кафедр польської мови, історії та права. Та водночас вести нагляд за виконанням заборони польської мови в офіційному спілкуванні університету Св. Володимира.

Затверджений у лютому 1864 року заслуженим професором, а у лютому 1865 року – дійсним статським радником – Микола Іванишев залишив посаду ректора Університету св. Володимира у зв'язку з відрядженням до Варшави у комісію статс-секретаря Мілютіна, яка займалась розробкою нових юридичних положень для Царства Польського.

У Варшаві М. Іванишев склав план організації Варшавської археографічної комісії, визначивши її завдання та неоціненне значення. Коронний архів Варшави (в якому зберігалось 30000 актових книг, найдавніші з яких датувалися XIII ст.) та архіви Любліна, Седльця, Плоцька Кельця, Родома, Калиша могли пролити світло на історію Російської імперії та Польщі. На думку вченого, польські історики використовували розбір давніх актів як політичну складову, нехтуючи історичною істиною та вводячи в оману як місцеву так і світову громадськість [13, с. 217]. Але всупереч власній волі історик був змушений працювати над підготовкою судової реформи, а саме кримінального кодексу. У 1866 році Іванишев складає «Записку о введенні в Царство Польское судебных уставов империи», в якій доводить доцільність введення тут російських судових статутів. Фактично вченому вдалося спрогнозувати хід реформи 1874 року, але офіційно його ідеї не були прийняті до уваги владними структурами Російської імперії. Більше того після ознайомлення з вищезазначеним документом російська влада приймає рішення про недоцільність перебування професора Іванишева у Польщі.

У липні 1866 року вчений повернувся до Києва з бажанням цілком присвятити себе історичним дослідженням. Дорогою додому він відвідав Берлін та Париж, де з задоволенням прослухав курс лекцій на юридичному факультеті одного з університетів і попрацював в архівах.

Останні роки життя М. Д. Іванишева найгірше висвітлені у працях, присвячених його діяльності. На

думку його учнів та колег події останніх років негативно вплинули на психічний стан вченого. За свідченням О. Романовича–Славатинського, учня М. Іванишева та дослідника його біографії, останні сім років Микола Дмитрович усамітнювався в своєму будинку на Подолі, в Києві, і багато працював. Багато часу він присвятив опрацюванню археологічної та слов'язознавчої історичної літератури, яка стосувалася історії західно-європейської общини.

Про заслуги вченого пам'ятали в стінах Київського університету Св. Володимира, тому неодноразово зверталися з проханням надати оцінку архівним документам або дослідженням професорсько-викладацького складу. Пропонували навіть зайняти посаду директора Демидівського ліцею та очолити комітет з підготовки Третього археологічного з'їзду, який планувався на 1874 рік. Віддаючи належне його тривалій та плідній праці в Університеті, 28 жовтня 1868 р. М. Д. Іванишева було обрано його почесним членом. Але жодна зі спроб повернути Іванишева до громадського життя не дала результату [13, с. 224].

Двічі вчений здійснив закордонні поїздки до Західної Європи у 1869 та 1871 роках, але вони не принесли плідних результатів в його дослідницькій діяльності. Навіть останнє відрядження історика до Варшави принесло гірке розчарування, де його ідеями завладіли люди «далекі» від історичної науки, намагаючись скомпрометувати добре ім'я вченого.

Остаточо здоров'я Миколи Дмитровича підірвали нещастя, що сталися в його сім'ї: в 1870 році він втрачає брата, а через рік помирає сестра, родичі по материнській лінії розпочинають судовий процес щодо родової садиби Іванишевих, а 14 жовтня 1874 року М. Іванишев помирає у Києві, де і похований на кладовищі Фролівського жіночого монастиря [14].

Отже, цілком присвятивши себе встановленню історичної правди буття українського народу Микола Дмитрович Іванишев не був належним чином оцінений суспільством за життя.

Список використаних джерел

1. Францев В. А. Очерки по истории чешского возрождения / В. А. Францев. – Варшава, 1902. – 475 с.
2. Сочинения Н. Д. Иванишева, изданные иждивением Университета св. Владимира. Отд.1–2: Отдел первый: Исследования по истории славянских законодательств; Отдел второй: Исследования по истории юго-западного края / Иванишев Н. Д.; Под ред., с предисл.: А. В. Романович–Славатинский, проф., Под ред.: К. А. Царевский, библиотекарь. – Киев: Унив. тип., 1876. – 463 с.
3. Державний архів міста Києва (далі – ДАК). – Ф.16. – Оп.374. – Спр.190.
4. Центральний державний історичний архів (далі – ЦДІА). – Ф.707. – Оп.6. – Спр.214а.
5. Письма В. Ганке из славянских земель. Издал В. Францев. – Варшава, 1905. – 394 с.
7. ЦДІА. – Ф.131. – Оп.18. – Спр.29.
8. Там само. – Ф.707. – Оп.18. – Спр.325.
9. Левицкий О. Археологические экскурсии Т. Г. Шевченко в 1845–46 гг. // Киевская старина. – 1894. – №2. – С.231–244.
10. ДАК. – Ф.16. – Оп.400. – Спр.73.
11. Там само. – Оп.311. – Спр.107.
12. Эймонтова Р. Г. Русские университеты на грани двух эпох / Р. Г. Эймонтова. – М., 1985. – 250 с.
13. Романович–Славатинский. Жизнь и деятельность Н. Д. Иванишева // Древняя и Новая Россия. – 1876. – №7. – С.217.
14. Андрейцев В. І., Короткий В. А. Микола Іванішев. – К.: Пройм, 1999. – 224 с.

References

1. Francev V. A. Oчерki po istorii cheshskogo vozrozhdenija / V. A. Francev. – Varshava, 1902. – 475 s.
2. Sochinenija N. D. Ivanisheva, izdannye izhdiveniem Universiteta sv. Vladimira. Otd.1–2: Otdel pervyj: Issledovanija po istorii slavjanskih zakonodatel'stv; Otdel vtoroj: Issledovanija po istorii jugo-zapadnogo kraja / Ivanishev N. D.; Pod red., s predisl.: A. V. Romanovich-Slavatinskij, prof., Pod red.: K. A. Carevskij, bibliotekar'. – Kiev: Univ. tip., 1876. – 463 s.
3. Derzhavnyj arhiv mista Kyjeva (dali – DAK). – F.16. – Op.374. – Spr.190.
4. Central'nyj derzhavnyj istorychnyj arhiv (dali – CDIA). – F.707. – Op.6. – Spr.214a.
5. Pis'ma V. Ganke iz slavjanskih zemel'. Izdal V. Francev. – Varshava, 1905. – 394 s.
7. CDIA. – F.131. – Op.18. – Spr.29.
8. Tam samo. – F.707. – Op.18. – Spr.325.
9. Levickij O. Arheograficheskie jekskursii T. G. Shevchenko v 1845–46 gg. // Kievskaja starina. – 1894. – №2. – S.231–244.
10. DAK. – F.16. – Op.400. – Spr.73.
11. Tam samo. – Op.311. – Spr.107.
12. Jejmontova R. G. Russkie universitety na grani dvuh jepoh / R. G. Jejmontova. – M., 1985. – 250 s.
13. Romanovich-Slavatinskij. Zhizn' i dejatel'nost' N. D. Ivanisheva // Drevnjaja i Novaja Rossija. – 1876. – №7. – S.217.
14. Andrejcev V. I., Korotkij V. A. Mykola Ivanishev. – K.: Projm, 1999. – 224 s.

Teremetska T. V., senior lecturer of the Department of international and regional studies, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kiev), tassika@ukr.net

The formation of attitudes by M. D. Ivanichev in the context of studying the history of Slavic law and the history of Ukraine of XIII–beginning of the XVII century

This article explores the historical genesis of the formation of views by M. D. Ivanyshev (1811–1874). Along with the Ukrainian and Russian researchers of history: M. Kostomarov, T. Shevchenko, M. Maksymovych, V. Dombrovsky, V. Antonovych and M. Hrushevsky, a special place belongs to Mykola Ivanyshev, professor of Kyiv University, teacher, archeograf, lawyer, cultural and public figure, one of the founders and leaders of the Kyiv Archeographic Commission, which has become an integral part of Ukrainian national revival. The figure of Mykola Ivanyshev is remarkable in the formation and development of the historical school of the XIX century and his scientific achievements are not evaluated properly today. The circle of his historical and legal interests include historical sights of the XIII – beginning of the XVII century, no comprehensive analysis of which is impossible to reconstruct in its entirety and objectivity of a historical process, the legal system of the past.

Keywords: M. D. Ivanichev, Ukrainian, history, slavic, studies, historiography, paleography, method, historical sight.

* * *

УДК 94(477)

Лада О. В.,
викладач кафедри політології, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (Україна, Переяслав-Хмельницький),
oleksandr.lada88@gmail.com

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОГО
СТАНОВИЩА НАУКОВИХ ТОВАРИСТВ УКРАЇНИ У ЧАСИ
РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ СТ.)
ТА В УМОВАХ ПОЛІТИКИ БІЛЬШОВИЗМУ
РАДЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (20–30-ті рр. ХХ СТ.).
ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ**

Шляхом історіографічного підходу в розробці проблеми здійснено порівняльний аналіз фінансово-правового становища наукових товариств України у часи Російської імперії (друга половина ХІХ ст.) та в умовах політики більшовизму Радянської держави (20–30-ті рр. ХХ ст.). А також охарактеризовано історичні обставини як фактори впливу на діяльність наукових організацій. Розглянуто стан наукового вивчення проблеми. У дослідженні використовуються методи як загального так і спеціально-наукового характеру. Передусім було використано історико-критичний підхід

в осмисленні наукової літератури. Вдалося сформувати історичне тло для подальшої перспективи у розробці проблеми.

Ключові слова: наукове товариство, інтелігенція, фінансово-правовий аспект, ліберальні реформи, історіографія, пролетарська культура, більшовизм.

Наукова інтелігенція, об'єднана різногалузевими товариствами – у різний історичний час – слугувала опорою держав на шляху до цивілізаційних висот. Саме тому, наукові товариства як центри інновацій та розвитку склали пріоритетність нашого дослідження. Актуальність проблематики підсилюють її хронологічні межі, адже активізація діяльності наукових товариств України простежується саме у період ліберально-демократичних реформ другої половини ХІХ ст. Російської імперії та в перші роки існування Радянської держави, урядовими політичними програмами, серед яких нашої уваги заслуговує так звана «коренізація» або «українізація». Ці та інші історичні процеси сформували підґрунтя для наукового осмислення історичних явищ та подій навколо діяльності наукових товариств.

Пожвавлення діяльності наукових товариств у період Російської імперії була зумовлена проведенням у другої половини ХІХ ст. ліберально-демократичних реформ, серед яких нашої уваги заслуговує передусім «Реформа у вищій школі». Важливість даної реформи та вплив її на діяльність наукових організацій і наукову інтелігенцію добре відображений в дослідженнях вітчизняних істориків, серед яких нашої уваги заслуговують праці Ю. Конюшенка [8], С. Рудої [16], О. Коваленко [7], В. Бакірова [1], П. Вівчарик [2] та ін.

Зокрема, якщо розглядати вплив реформ на діяльність наукових товариств у згаданий історичний час, важливою для нас є праця Ю. Конюшенка «Університетські реформи 1863 та 1864 років та їх вплив на систему вищої освіти другої половини ХІХ ст.» [8], де автор аналізує реформу у Вищій школі, на основі її нормативного документу – Університетського статуту (1863 р.). Так, на думку історика, університети мали можливість з дозволу Міністра народної освіти Російської імперії засновувати наукові товариства. Як зазначалося у статуті: «для вдосконалення загальними зусиллями будь-якої визначеної частини науки і для обговорення засобів підвищення їх рівня в університетах» [7]. Слід також відмітити наступні положення в статуті: «До особливої переваги університету віднесено, – зазначалося у параграфі 9, – складання в ньому вчених спільнот, які вправляються у словесності російській та древній, а також займаються розповсюдженням науково-дослідних і точних, заснованих на достовірних началах» [15].

Університетська реформа не тільки юридично сформувала умови для розвитку науки в країні, а ще й, завдяки можливості університетам створювати наукові організації, надала їм фінансову підтримку, про що свідчать численні наукові праці, авторами яких стали: Є. Соболева [18], О. Войно-Даньчишина [3], Ю. Павленко [13], Г. Додонова [5], Ж. Перцева [14] та ін.

Фінансовий аспект діяльності наукових товариств у період ліберально-демократичних реформ в Російській імперії добре відображений в історичній праці Ю. Павленка «Наукові товариства – феномен просвітництва і культури». Автор праці проаналізував фінансову політику імперського уряду у питанні діяльності наукових товариств. Зокрема, на думку